

Թերեւս խղճի խայթն է ճակատագրին,
 Որ կ'յաժի տրուում,
 Այդ անհերքանալ տան մէջ անմիա սո
 Զոր այժմ կը զզջայ շինած ըլլալուն :
 Ան Այցեւունին է խորհրդաւոր և'անըմբռնելի,
 Ան Հիւանդապանն է հրեշտակային եւ մայրազորով,
 Որուն անցքը լոյս կը ցրեցընէ մերթ
 Հիւանդանոցին անդրաբի ու փուտ աղջմուղջին մէջ .
 Եւ իրենց արխիւղ լեզուով հիւանդներն
 Անոր ԳլթՈՒԹԻՒՆ անունն են արւած :

ՏԵՐՎԻՇ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԷԶԵՐ ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳԻՐՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆՑ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ
 Բ

Պարտուեստին ըով Յունաստանի մէջ կար ուրիշ հաստատութիւն մը՝ ա'լ աւելի աղ-
 զային, եւ որ դաստիարակութեան երկրորդ մասը կը կազմէր. — մարմնամարզութիւնը : Ար-
 քէն Հոմերոսի մէջ զայն կը գտնենք. հիւրաները կ'ըմբշամարտին, սկուտեղ կ'արձակեն, հետե-

ԱՐՈՒՆԱՍ

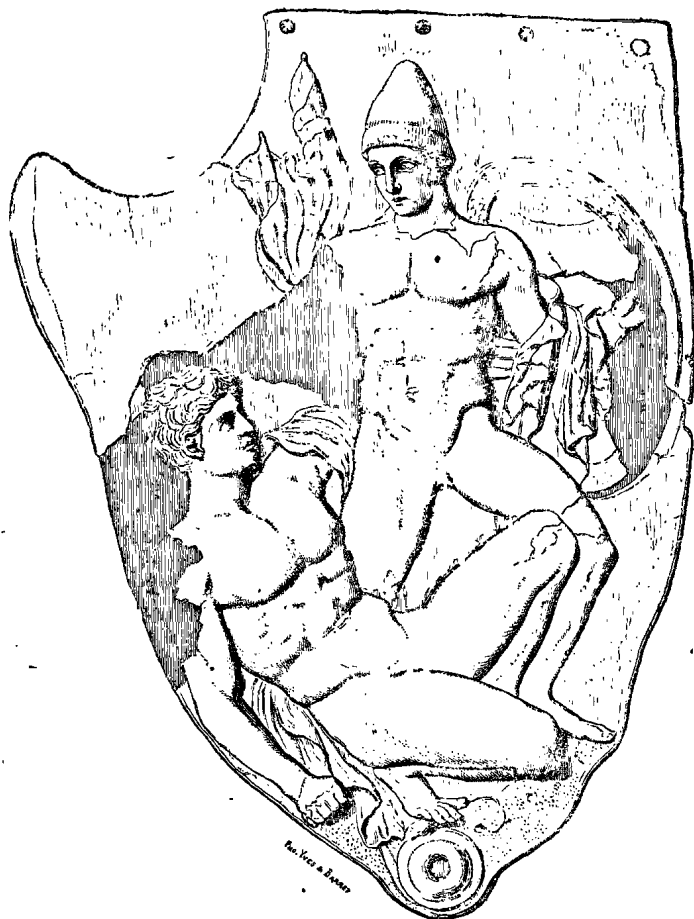
գեց աղգային ուրիշ : Կորովի ու կարծր մարդիկ էին, բաւական նման միջին-դարու Զուեցերաւ-
 ցիներուն, շատ նուազ փայլուն ու շատ նուազ վաղուտեան քան Յունիացիները, աւանդութեան

սէր, յարգանքի զգացում, կարգապահութեան բնագոյ ու վեհ, ասանկան հանդարտ ողի մը ունեցող, եւ որովք իրենց ուղտին կնիքը զրած էին իրենց կրօնքին խիստ ծանրութեանն ինչպէս եւ իրենց աստուածներուն զեղացանկան ու բարոյալից նկարագրին մէջ : Այդ ժողովրդին զգեստը հաստաւոր, որ կը թաղկնայ Ապարտացիներէն, Լակոնիա հաստաւորեցաւ, այդ երկրին հին բնակիչներուն մէջը զորոնք շահագործեց կամ իրեն գերի դարձուց, հպարտ ու խառաբարդ տէրերու ինք հաղար ընտանիք, անպարկայ թաղաքի մը մէջ, հարիւր քսանհեկնիզ հաղար վարձակալներ եւ քսանհեկնիզ հաղար ստրուկներ իրենց մըշա հնազանդ պահելու ստիպուած, իրենցմէ տասն անգամ աւելի բազմաթիւ թշնամիներու մէջ տեղը մշտապէս բանակաւ տեղ հաստաւոր զօրաբաժնի մը ձեռն ունէին :

Այս զգեստը գծէն կախեալ են բոլոր միւսները : Տակաւ առ տակաւ վերջնական ձեւ մը առաւ այն բեմիմը զոր վացութիւնը կը հարկադրէր, եւ ոլիմպիական խաղերու վերահաստատման թուականին մտորքը՝ ա՛յ՛ կատարեալ էր ան — Հփրայիւն զգրի գաղափարին առջեւ, անհատին շանքին ու քամաճոյքները կը ջնջուէին իրենց կարգաւորութիւնն այն է զոր կ'ուսնեանայ մշտաձեւ վտանգի մը սպառնալիքին սակ գտնուող զօրագունը մը : Արդիւրեւած է Ապարտացիին՝ տեւետուր ընել, ճարտարաբուհստով մը զբաղել, իր հողաբաժնիը օտարին ձեռքը յանձնել, անոր եկամուտը բազմապատկել, ուրիշ բանի պէտք չէ մտածել բայց եթէ զինուորը ըլլալու միջէ ճամբորդէ՝ կրնայ իր զրացիին ձին, զերին եւ պաշարը գործածել, ընկերներու միջեւ, ծառայութիւն մը ուղղել իրաւունք մըն է, եւ ստացումաճքը քայքայեցանքն անհատաւ կան չէ : Նորոտիկ երախան ձերտնիներու խորհուրդի մը առջեւ կը բերին եւ կը սպաննեն զայն եթէ շատ տկար կամ տնեւ է : Բանակին մէջ միայն քաջառողջ մարդիկը կ'ընդունին, եւ այդանոց ամենքն ալ զինուորագրեալ են՝ օրօրօցէն սկսեալ, ձերտնի մը որ չի կրնար զաւակ ունենալ, ինքն իսկ երիտասարդ մը կ'ընտրէ զոր իր տունը կը տանի, որովհետեւ ամէն տուն պէտք է նոր իջնուորներ հասցնէ, Չափաւանելը, իրարու հետ աւելի թարկեալ ըլլալու համար, կ'նիկնին իրարու փոխ կուտան, բանակեալի մը մէջ, ընդամենին խնդիրներու մտադիր շատ բժանկիցի չեն, եւ յաճախ շատ մը բանիւ հասարակաց ինչքը կը համարուին : Մէկտեղ կը ճայնէ, խումբ խումբ՝ զօրասեղան մըն է, որ իր մասնաւոր կանոններն ունի եւ ուր ամէն մէկն իր բաժնիը կը հայթայթէ զրաժով կամ հրէթեղէնով : Ամէն քանէ առաջ՝ զինուորական հրահանգը՝ ամօթ է տան մէջ յամենալ : զօրախնդի կեանքը տունի կեանքէն գերակշիռ է : Նոր փեսայ իր կնիք ծածուկ կ'երթայ տեսնելու : Եւ առաջուան պէս՝ ամբողջ օրը կ'ստիպեն զօրախնդի քաւակներն եւ ամենքը միասին մնացած, եւ ամասնիչնից տարեկանէն՝ դասակներու բաժնուած : Իրենց հանդէպ, ամէն չափաւոր մարդ բէց մը ապայ մըն է, եւ կրնայ գիրնէք պատմել առանց որ հայրը իրաւունք ունենայ բողոքելու : Բոկոտն, վերարկու մը միայն հագած, որ ամառ ձմեռ չի փոխուի, փողոցներէն կը քալեն, լուռ, աչքերին վայրահակ, ինչպէս զեաւոր զինուորագրաւորին՝ զէնքը ձեռքերին : Հազարաւորին համալցուած մըն է, կեդրոնաճքն ու քալուածքը կանոնաւորուած են : Եղջի չեղջի մը վրայ կը պարտին դիշերը, ամէն որ Եւրոաստի պաղ ջուրներուն մէջ կը լողանան, քիչ ու շուտ կ'ուտեն, բանակեալին մէջ գիրնէք աւելի հանդիսաւ կը զգան քան քաղաքը : Ինչու որ սպառազ զինուոր մը պէտք է չարքաւորութեան վարժուի : Հարիւր հողիով խումբերու բաժնուած են, որոնց իւրաքանչիւրը պիտ մը ունի, եւ որովք, ձեռքով կը կուտին իրարու : Ետ, սպառնալիքի նախաժարութիւն մըն է : Եթէ ուզեն բան մը աւելցնել իրենց վրիտ սովորակաւորին, զայն տուեալին կամ ազարակաւորէն կը զողնան : զինուոր մը պէտք է որ զոլութեամբ ապրի դիմապի : Երբեմն երբեմն զոտոնք ճամբաներուն վրայ դարանակալ կը ձգեն, եւ գիշերը՝ ուշ միացած ստրուկները կը սպաննեն : օգտակար է որ արիւն տեսնեն եւ ձեռքերնին առաջուց վարժուի :

Գալով արուեստներուն, բանակի մը պատշաճողներն է որ ունին : Իրենց հետ բերած են երաժշտութեան մասնաւոր արվալ մը, զորական եղանակը, միակը թերեւս որուն ծագումը զուտ յունական ըլլայ : Անոր նկարագրը լուրջ է, առական, վեհ, շատ պարզ եւ նոյն իսկ զածաշու շատ յարմար համբերութիւն եւ արեւութիւն ներշնչելու : Անհատին քամաճոյքին չէ մատնուած : օրէնքը կ'արգիլէ անոր մէջ օտար տէր պէսպիսութիւնները, մեղկութիւնները, պաճուճանքները մտցնեն : քաղաքական քաղաքականութիւն մըն է, ինչպէս թմուկ-

ներն ու փողերու հնչիւնը մեր զօրագունդերուն մէջ, ան կ'առաջնորդէ գնացքներուն եւ զօրանդէսներուն: Ժառանգական սրնգահարներ ունին, ինչպէս են «բիպրոյ» նուագողները Սկովտիոյ «քլան»ներուն մէջ: Նոյն իսկ պարը զինավարժութիւն կամ տղանցութիւն մըն է:

Պայծառ Պոլլուքսի եւ Լինկէոսի
Պղնձէ քանդակ (Հուաքածու Քարաբանոսի)

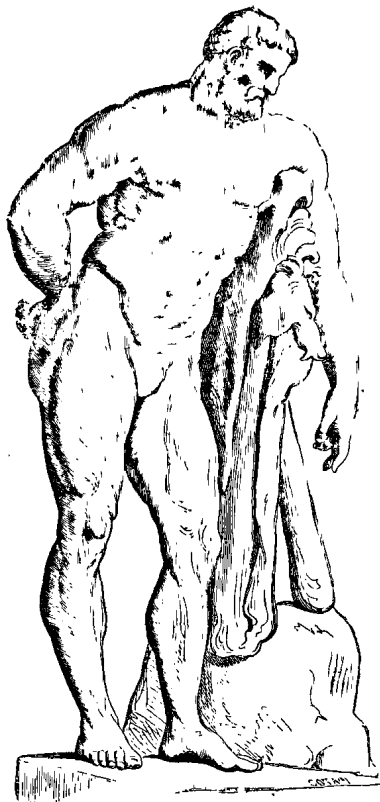
Հինդ տարեկանէն սկսեալ մանչերուն կը սորվեցնեն՝ պուսական խաղին մէջ, — մնջկատակ մը զինեալ մարտիկներու որոնք յարձակման ու պաշտպանման բոլոր շարժումները կը ձեւացնեն, — այն բոլոր կեցուածքներն ու բոլոր շարժումները զոր մարդ կ'ունենայ՝ զարնելու, հարուածէ մը խուսափելու, ընկրկելու, ցատքելու, կռնալու, աղեղ քաշելու, տէգ արձակելու համար:

Կայ ուրիշ պար մը «անապալ» անուն, որուն մէջ պատանիներն ըմբշամարտութիւնն ու համարամարտը կը ձեւացնեն։ Ուրիշներ ալ կան երկտասարդներուն համար, կան ուրիշներ՝ աղջիկներուն համար, որունց ցայտաբերով, «զոյնիկի օտարներն» զարմէժ վաղբեր, որոնց մէջ՝ «մարտկնեւ» նման, եւ մագերինն հողմածուփ, փոշին օդը կը հանին» (Արիստոփան)։ Բայց ամենէն զխաւորները, «գիմնոպետիսներն» են, մեծ զօրահանդէսներ ու մարտով ազգը՝ դաս դաս բաժնուած՝ զեր կը կատարէ։ Մերուսիներուն դասը կ'երգէր. «Մենք ատենով ուժեղ եւ րիտասարդներ ենք եղած»։ չափահասներուն դասը կը պատասխանէր. «Մենք հի՛ մա երիտասարդ ենք. եկող ըլլանք՝ եթէ փափաք ունին»։ աղղղ դասը կ'աւելցնէր. «Ու մենք օր մը ալ սակի քաջ պիտի չափանք»։ Ամենէն ալ՝ տղայ հասակունքի՝ սորված ու կրկնած էին քայլափոխը, շրջաբերութիւնները, չափը, գործողութիւնը, ոչ մէկ տեղ, խմբերգական բանաստեղծութիւնը այնքան ընդարձակ ու զեղակարգ ամբողջութիւններ չէր ձեւացներ։ Եթէ այսօր զայդ շատ հետեւէն յիշենոյդ տեսարան մը ուղենք փնտռել, Սէյն-Սիւրն իր զօրահանդէսներով ու հրահանգներով, կամ լաւ եւս՝ մարմնամարզութեան զինուորական դպրոցը, ուր զինուորները խմբովին երգել կը սորվէին, թերեւս մեղի պիտի ընձուրդ գայն։

Ջարմանալի չէ ուրիշն եթէ այսպիսի ոտտան մը կաղմսկերպած եւ կատարեւազորած է մարմնամարզութիւնը։ Սպարտացի մը պարտաւոր էր տասը «հիլոթ» (սորուկ) արժել, ապա թէ ոչ մահուան կը դատապարտուէր։ Ըստ որում ստուարագէն էր եւ հետեւակ, եւ մարմին մարմին կը կռուէր՝ մէկ կարգի վրայ եւ տոկուն, կատարեալ դաստիարակութիւնը այն էր որ աւանդէն արագաշարժ եւ ամենէն հուժկու սուսերամարտիկ կը կ'աւելնէր։ Ատոր հասնելու համար՝ տղուն ծնէլէն աստղ խնամքները կը սկսէին, եւ Յոյներուն ճիշդ հակառակը, ոչ միայն էրիկ մարդը կը պատրաստէին, այլ եւ կիներ, որպէս զի մանուկը, երկու արիւններուն ժառանգորդ, իր մօրմէն ալ՝ ինչպէս իր հօրմէն՝ ստանար քաջութիւնն եւ ուժը։ Աղջիկները գիմնապետներ ունին եւ վարժութիւններ կը կատարեն, մանչերուն պէս, մերկ կամ կարճ չապիկ մը հագած, վաղելու, ցատքելու, սկուտեղ եւ նիզակ արձակելու. իրենց պարախուսներն ունին. գիմնոպետիսներուն իրենց ու կը մասնակցին՝ ալիերուն հետ։ Արիստոփան քաջնչացմամբ կը յիշէ, — ասթինական ծաղրանքի երանդով մը, — անոնց թարմ մորթի գոյնը, բարգաւաճ առողջութիւնը, քիչ մը կոշտ ուժեղութիւնը։ Ասկից զատ, օրէնքը ամուսնութեան տարիքը կ'որոշէ, եւ զաւակաբերութեան համար ամենէն նպաստաւոր վայրկեանն ու պարագաները կ'ընտրէ։ Բնական է որ այդպիսի ծնողքներ զեղեցիկ եւ զօրեղ զաւակներ պիտի ունենան։ ասպատանանիսուր որութիւնն է, եւ անոր կը հետեւին ամբողջապէս, քանի որ չաջողած երակամները կը քնջեն։ — Անգամ մը որ մանուկը քայլել սկսի, ոչ միայն զայն չարքաշութեան կը վարժեցնեն եւ պայքարին կը պատրաստեն, այլ եւ մեթոտով կը ճապկացնեն եւ կ'ուժովցնեն զայն։ Քսենոփոն կ'ըսէ թէ Յոյներուն մէջէն անոնք են միայն որ հաւասարապէս կը կրթեն մարմնոյն բոլոր մասերը, վիզը, բազուկները, ուսերը, սրունքները, եւ ոչ միայն պատանութեան ատեն, այլ ամբողջ կեանքին մէջ եւ ամէն օր. բանակիտղին մէջ՝ օրը երկու անգամ։ Այս մարմնակրթութեան արդիւնքն ընդհուպ զգալի եղաւ։ «Սպարտացիք, կ'ըսէ Քսենոփոն, Յոյներուն մէջէն ամենէն առողջներն են, եւ անոնց մէջ է որ կը գտնուին Յունաստանի ամենէն գեղեցիկ մարդիկն ու ամենէն գեղեցիկ կիները»։ Անոնք նուաճեցին Մեքենացիները, որ հոմերական շրջանի անկարգութեամբ ու անպարտութեամբ կը կռուէին. Յունաստանի կարգաւորիչներն ու պետներն եղան. եւ Մարական պատերազմներու ատեն՝ իրենց ազդեցութիւնը այնքան խորապատաստ էր, որ ոչ միայն ցամաքի այլ եւ ծովու վրայ, ուր իրենք գրեթէ ոչ մէկ նաւ չունէին, բոլոր Յոյները, եւ անոյն իսկ Աթենացիք, ասոնց տրանջալուսնոցմէ զօրպետներ կ'ընդունէին։

Երբ ժողովուրդ մը առաջին կը հանդիսանայ քաղաքակառութեան եւ պատերազմի մէջ, իր դրացիները, մօտէն կամ հեռուէն՝ կը սկսին որդեգրել այն հաստատութիւններն որ այդ առաջնութիւնն անոնց տուած է։ Քիչ քիչ Յոյները Սպարտացիներէն փոխ կ'առնեն, եւ ընդհանրապէս Դորիացիներէն, անոնց բարձրեւուն, բէժիւրն ու արուեստներուն կարեւոր գծերը, զորիական զաշնարուեստը, խմբերգական բարձր բանաստեղծութիւնը, շատ մը պարի ձևեր, ճարտարապետութիւնը, հազուադէպ աւելի պարզ եւ աւելի առնական, զինուորական կարգաւորու-

Թիւնը՝ աւելի ամրապինդ, բմբխին ամբողջական մերկութիւնը, մարմնամաքողութիւնը սխառմի մը կարգը բարձրացած, Զինուորական արուեստի, հրաժշտութեան եւ մարտադարձի շատ մը քաջատրուիթիւնները դորիական ծագում ունին կամ դորիական բարբառնին կը պատկանին։ Արդէն Թ. դարուն՝ մարմնամաքողութեան ստացած նոր կարեւորութիւնը յայտնուած էր ընդմիջուած մրցարկադերուն վերանստատմամբը, եւ քաղաթիւ խորզուիթիւնները ցոյց կուտան թէ տարուէ տարի անոնք աւելի ժողովրդական կը դառնան։ 776ին, ոչխմպիական խաղերը իւր թուականն եւ մեկնակէտ կը սկսէին ծառայել՝ տարիներու չլիթան կապելու համար։ Յաջորդ երկու դարերու միջոցին, Պիւթոյի, Իսթմիսի եւ Նեմէի խաղերը կը հիմնուին։ Անոնք նախ ուրիշ բան չէին բայց միայն վազքը պարզ ընթացքաւնին մէջ, հետզհետէ անոր վրայ աւելցուցին կրկնակ ընթացքաւնի մէջ վազքը, ըմբշամարտութիւնը, կռիւմարտը, կատարաւ, համամարտը, ճիւղաւ, յետոյ՝ տոց համար՝ վազքը, ըմբշամարտութիւնը, համամարտը, կռիւմարտը, ուրիշ խաղեր ալ, բնականաբար քաջանշորս հրահանգ, Լակեդեմոնական սովորութիւնները համբարական աւանդութիւններէն գերադաս՝ կը հանգիստանային։ յաղթականը այլեւս թանկագին առարկայ մը չէ որ կը ստանայ, այլ պարգևատրւի մը տրեւահիւս, այլեւս նախկին դոստին չի պահեր. տասնհեռորորդ Ոլիմպիատոսին, բոլորովին մերկ կ'երեւայ։ Յաղթականներուն անուներէն կը տեսնուի թէ Յուստասին-Յուստասանէն, կղզիներէն եւ ամենէն հեռու որ հաղթականութիւններէն։ Այլ եւս չկայ ոստան մը որ գինացիներ մը չունենայ. ալ ասի մին է այն նշաններէն որոնցմով յունական քաղաք մը կը ճանչցուի։ Աթէնքի մէջ անոնց առաջինը 700ի մօտերը հիմնուած է։ Սողոնի օրով՝ ան արդէն երեք մեծ դիմապիտին ունէր՝ որոնք հանրային էին, եւ քաղաթիւ փոքրիկ։ Տասնըվեցէն տասնութ տարեկան պատանին հոն կ'անցընէր իր օրերը, ինչպէս ցորեկութիւններու ինկէնի մը մէջ՝ որ կարգադրուած ըլլար ոչ թէ մտքին զարգացման այլ մարմնին կատարելագործման համար, կը թուի նոյն իսկ թէ այդ միջոցին քրակա, նութեան եւ երաժշտութեան ուսուցը կը դադարէր՝ թույլ տալու համար որ երիտասարդը աւելի մասնաւոր ու աւելի բարձր դասի մը մէջ մտնէ։ Այլ գինացիները մեծ քառակուսի մըն

Հերկուլէս (Ֆարնեզեան Թանգարան)

էր, անդատաններով եւ սօսիներու ճիւղերներով, սովորաբար սղլերի մը կամ գետակի մը մօտ, շատ մը աստուածներու եւ պապականութիւններու արձաններով զարդարուած, ան իր պետն ունէր, իր մասնաւոր դասադասներն ու կրկնիչները, իր տօնի ի պատիւ Հերմէսի, երկու հրահանգի մէջանը, աշակերտները կը խաղային, քաղքեհներն ազատ մուտք ունէին այնտեղ, ընթացիկային շուրջ քաղաթիւ նստաբաններ կային, կուգային

հոն՝ ման գալու, երկոտասարդները դիտելու. խօսակցութեան տեղ մըն էր. հոն էր որ ետքէն փխլիտփափալութիւնը ծնաւ. Այդ զպրոցին մէջ, որ մրցումի մը կը յանդի, իրար գերազանցելու տենչով ծայրաչափութեանց ծնունդ կուտայ. եւ հրաշալիքներ կ'արտադրէ. կը տեսնուին մարդիկ որ ամբողջ կեանքերնին հրահանգներ կը կատարեն, ինչպէս ինչպէս կը զրոնք կը ստիպէ՝ կրկէսն ի՛նչով աստենին երդուընդալու թէ՛ գոնէ տասը ամիս անընդհատաբար եւ աւ մենամեն խնամքով վարժութիւններ կ'ընեն եւ կատարած. բայց աւելին կ'ընեն. իրենց ինքնամարդանքն ամբողջ տարիներ կը տեսնէ եւ կը շարունակուի մինչեւ հասուն տարիքը. բնութի մը կը հետեւին, շատ կ'ուտեն եւ որոշ ժամերու. իրենց մկանունքները կը կարծրացնեն յերոցի եւ պաղ ջրեր միջոցով, հաճոյքներէ եւ զրգոտմաներէ եւ կը կենան. ինքզինքնին մաքրակենցաղ կաններէ մը կը դատապարտեն, իրենցմէ շատերը անասնական հերոսներուն սխրագործութիւնները վերանորոգեցին, Միլոն, կ'ըսեն, ցուլ մը կը կրէր իր ուսերուն վրայ, եւ ետեւէն բռնելով լծուած կառք մը՝ զայն իր վազքին մէջ կը կեցնէր. Փարիլլոս կրտսերացւոյն արձանին ներքեւ զորոշմուած վերտառութիւն մը կ'ըսէր թէ ան մէկ ստուամով յիսունեւէնից ասը լայնութեամբ տարածուիլուն մը կը կորէր եւ թէ ութը լիպրա ծանրութեամբ սկուտեղը ինչո՞նք տեսնէնից ասը հետուն կ'արձագոյն իրարմէ ըմբիշներուն մէջ, կան որ հակառիկ են:

Նկատեցէ՛ք որ յունական քաղաքակրթութեան մէջ, միջ սքանչելի մարմինները հաղուա. գիւտ բաներ, պերճանքի առարկաներ, եւ, ինչպէս այսօր, ցորենի դաշտի մը մէջ անողոտ խաչխաչներ չեն, պէտք է, ընդհակառակն զանոնք բազմաթիւ լայն հունձքի մը մէջ աւելի բարձր հասկերու: Պետութիւնը պէտք ունի անոնց, հանրային բարքերը կը պահանջեն զանոնք, Հերակլէսները զոր յիւցի, միայն մրցանադէսներուն չէ որ կը ծառայեն. Միլոն իր քաղաքակրթները պատերազմի կ'առաջնորդէր, եւ Փարիլլոս պտուր եղաւ կրտսերացւոց որոնք Յոյներուն օգնութեան եկան Մարաց դէմ: Զօրապետը, այն ատեն, բլուրի մը վրայ՝ կեցող եւ ձեռքը քարտէս մը ու հեռադիտակ մը բռնած հաշուաղետ մը չէր, տէգը ձեռքը, իր գունդին գլուխն անցած, կուրծք կուրծքի կը կուէր, զինուորի պէս. Միլիլիատէս, Արիստիտէս, Պելլիկէս եւ Նոյն իսկ չափ աւելի ետքը, Ալեքսիլաս, Պելոպոնէս, Պիւռոս, կը զործածէին ոչ միայն իրենց խելքը, այլ եւ իրենց բազուկները, զարնելու կամ թշնամիին հարուածը վրիթեցնելու համար, յարձակուել՝ հետխտն կամ ձիու վրայ, կոխին ամենին տաք տեղը, նպաստնորոշաւ, քաղաքագէտ մը, փխլիտփափ մը, մահացու կերպով վրիթադրուած, պարզ նստեալ զօրի մը պէս կը մխիթարուի՝ անանկով որ իր վաճառն ազատէր եւ Հնդկամարտի մէջ յաղթող մը, Արատոս, Յուստատանի վերջին զօրագլուխը եղաւ եւ իր մաքչորդներուն ու յանձնարարական յարձակումներուն մէջ մեծ արագաշարժութիւն եւ ոյժ ցոյց տուաւ. Ալեքսանդր հուսարի մը պէս կը յարձակէ՝ Կրանքի պատերազմին մէջ, եւ Սիպրիպաներու քաղաքներէ ներս ամենեւնի անաղջ ցատքեց՝ ձիախաղի մը նման, Պատերազմելու այսքան մարմնական ու այսքան անձնական եղանակով մը, ամենեւնի բարձրաստիճան քաղաքներնին իսկ, մինչեւ անգամ իշխանները, պարտաւոր էին լաւ ըմբիշներ ըլլալու. — Վտանդին պահանջներուն վրայ աւելցուցէ՛ք հանդէսներուն հրաւերը. ասոնքամբութիւնները, այնքան որքան պատերազմները, մարտուած մարմինները կը պահանջէին. պարտաւորութիւններուն մէջ այն ատեն միայն կարող էին լաւ տեղ մը բռնել երբ զինադիրներն անցած էին, Պատմեցի թէ ինչպէս Մոփոկէս ըրա՞նքստեղծը մերկ պարեց պէտէն: Մալամիայի պատերազմէն յետոյ, Դ. դարուն վերջերը, միևնոյն բարքերը դուր կը տեսնէին Ալեքսանդր, Տրոյիպա հասնելով, հազուատները հանց, Արիլլէսին ի պատիւ եւ հերոսին գերեզմանին վրայ կանգնող սիւնին շուրջին իր ընկերներուն հետ վաղըի մրցում մը կատարեց. Բիշ մը անդին, Փասիլիաի մէջ, հրապարակին վրայ Թէոդիկոս փխլիտփափին արձանը տեսնելով, ճաչէն յետոյ՝ եկաւ արձանին շուրջին շուրջ պարեց եւ ծաղիկներ հանոր. — Այսօրինակ ծաղկներու եւ պտուղներու զոհացում տալու համար, գինադիրները միակ զպրոցն էր. մեր վերջին դարերու այն ակադեմիաներուն կը նմանէր, ուր երկուստարգ զինուորները կ'երթային զինավարժութիւն, պար եւ ձիավարժութիւն սորվելու: Ազատ քաղաքներնին յախնեաց աշխուակներնին էին հետեւաբար չկարողատ քաղաքներ մը որ գինադիրն յաճախած չլըլար. աղբ պայմանով միշտ անց բարեկրթ մարդ կը համարուէր, ապա թէ ոչ արեւտատուներու եւ ստորին դասու մարդոց կարգը կ'իյնային: Տիմոկրէտն բանաստեղծը, Պլատոն, Քրիստիպոս, նախ

ըմբիշ էին եղած՝ Պիւթաղորասի համար կ'ըսէին թէ կոփամարտութեան մրցանակ ստացած էր՝ Եւրպիդէս իբրեւ ըմբիշ պսակ ընդունեցաւ ելեւսեան խաղերուն մէջ, կ'ըսէիննէս, Սիկիոնի բռնաւորը, իր տանը մէջ ընդունելով իր աղջկան թեկնածունքը, մարմնամարզութեան դասը մը հրաւիրեց, Կանոնք, «որպէսզի, կ'ըսէ Հերոդոտոս, կարենար փորձով տեսնել անոնց զաւ-

ջակազմութիւնն ու կրթութիւնը»։ Արդարեւ, մարմինը մինչեւ վերջը կը պահէր մարդական կամ ստրկական հետքերը. առաջին ակնարկով այդ բանը կը զգացուէր անոր վայելչութենէն, քաղաւածքէն, շարժումէն, քնէն, զգեստին մէջ փաթթուելու ձևէն, ինչպէս ստեղծեալ կադէմիաներու շնորհիւ աշխուժեցած ու աղնուացած տոմարիկը կը դանադանուէր կոպիտ շինականէն եւ ճաշած բանուորէն։

Նոյն իսկ անշարժ ու մերկ մարդանք ըրած ըլլալը կը յայտնէր՝ մարմնոյն զեղեցիկութեամբը։—Մորթուարեւէն, իւղէն, փոշիէն, քերոցէն եւ սղաղ ջուրէն թխացած եւ ամրացած, հանածիւ ձեւ չունէր. վարժ էր բացօդին՝ կը զգացուէր որ իր տարբին մէջ

ԳԼՈՒԽ ԱՆՏԻՆԱՒՈՍԻ
(Հաւաքածոյ Սոմզէ)

էր այդպէս. անշուշտ չէր սարսափ, չէր կասկածանք, փուշ փուշ չէր ըլլար. առողջ հիւսուած մըն էր, աղւոր գոյնով մը որ ազատ ու արու կեանքը կը յայտնէր։ Աղետիլա, իր մարդիկը խրախուսելու համար, օր մը հանուեցնել տուաւ զերի բռնուած Պարսիկները. այդ սպիտակ ու կակուղ միտերը տեսնելով, Յոյները սկսան խնդալ եւ յառաջ խաղացին, իրենց թշուառութիւնն համար արհամարհանքով լեցուած։—Մկանունքները բոլորն ալ ուժովեցած եւ ճկունեցած էին. անոնցմէ ոչ մէկը զանց առած չէին. մարմնոյն զոնազան մասերն իրարու հետ կը հաւասարակշռուէին. վերջապահուելը, այժմ այնքան նիւար, ցցուած ու օտակաւաւոր աւերակներով, լեցուն էին եւ ազդրերուն ու քարձքերուն համեմատական զուգեակ մը կը կազմէին. վարպետները, ճշմարիտ արուեստագէտներու պէս, մարմինները կը մարզէին ոչ միայն ուժեղութիւն, դիմացկունութիւն եւ արագութիւն տալու համար, այլ եւ համաձեւութիւն եւ վայելչութիւն։ «Մահամբձ Գալլիացին», որ Պերդամի զորոցին զործերէն մէկն է, ցոյց կուտայ, եթէ պայն

բաղադրանքները արժեքի արձաններու հետ, անջրպետը որ կը բաժնէ անմարդ մարմին մը մշակուած մարմինն մը, մէկ կողմէ բաշէ մը պէս կարծր փունջներով ցաւուցիր մաշեց, գեղջուկի ռաքեր եւ ձեռքեր, թանձր ժուրթ մ. , չնայկացած մկանունքներ, սրածալը արմուկներ, ուռած երակներ, անկիւնաւոր չքմազներ, բիրտ եղեւէջներ, ուրիշ ոչինչ բայց եթէ հոս որու վայրենիան անասունական մարմինը, միւս կողմէ բոլոր ձեւերն աղետալացած, գարշապարճ՝ առաջ լինած ու թոյլ, այժմ յատկաձուռնի մը մէջ պարզաբուռ, ոտքը՝ առաջ շատ լայնացած եւ իր կապկալին իրենամոթիւնը մատնելով, այժմ սղեղնամէր եւ առաձգական՝ ոստոսմին համար, խոտուցը, յոգաւորութիւնը, ամբողջ ռսկրաշնչքը, առաջ ցայտուցիկ, այժմ կէտաւորուած եւ պարզապէս նշանակուած, ուսերուն գիծը, առաջ հորիզոնական ու կարծր, այժմ կորացած ու մեղմացած, ամեն հուրեք ներգաշնչուութիւնը մասերուն որ իրար կը շարժանակեն եւ իրարու մէջ կը հեղուեն երկուստարու թիւնն ու թարմութիւնը հոսանքուտ կեանքի մը, այնքան բնական եւ այնքան պարզ որքան ծառի մը կամ ծաղկի մը կեանքը, Գասն հատուած կարեւի է գտնիլ Պլատոնի «Քարմիրդէս»ին, «Հակառակորդներոուն. «Մենք միմեկին մէջ, որոնք այդ կեցուածքներէն միոյն թոռուցիկ տպաւորութիւնը կը սեւեռեն, այդպէս կ'ընթացած երկուստարդ մը իր անդամները լաւ ու բնականօրէն կը գործածէ, գիւտէ ծովը, կանգնիլ, մէկ ուսը սինի մը կը թնկնուի, եւ այդ բոլոր կեցուածքներուն մէջ արձանի մը չափ գեղեցիկ ըլլալ. ինչպէս որ, Սեղափոխութիւնն առաջ, աղետալանքները, բարեւելու, ծխախոտ առնելու կամ մտիկ ընելու համար այն գիրաւշարժութիւնն ու սէջ շնորհն ունէին զոր այդ ժամանակուան փորագրութիւններուն ու կենդանադրերուն մէջ կը գտնուէր, Բայց ինչ որ կը տեսնուէր Յոյնին ձեւերուն, մէսթին ու զերեքին մէջ, արքունիքի մարդը չէր, մարդարանի մարդն էր, Պլատոն կը նկարագրէ դասն, այնպէս ինչպէս հատուտիքի ցեղի մը մէջ ժառանգական մարմնամարդութիւնը զայն կազմած էր.

«Բնական է, Գարմիք, որ գտն յաղթես բոլոր միւսներուն, որպէսհետեւ ոչ ոք յայտնող կարծեմ, դիրաւ ցոյց պիտի տար Աթէնքի մէջ. քեզի ծնունդ տուող երկու բնատնիքն զատ՝ երկու առն, որոնց միացումը կարենայ արտադրել քեզի պէս գեղեցիկ եւ բարեկալմանն մը, Արքարեւ, ձեր հայրական գերզաստանը, Դրապիտի որդւոյն կրիտիսանը, Անակոթոնէն, Սողոնէն եւ Ուրիշ շատ մը բանաստեղծներէ գովաբանուած է, իբրեւ մեծապէս բոլորած՝ գեղեցկութեամբ, առաքելութեամբ եւ այն բոլոր միւս բարեքներով որոնց մէջ կը դնենք երկնակութիւնը, եւ նմանապէս՝ մօրդ՝ գերզաստանը, Որովհետեւ ոչ ոք, բնականօրէն նայելով, աւելի գեղեցիկ եւ աւելի մեծ չէ երեւցած քան քու Պիրիլաւպոս մօրեղբայրդ, ամեն անգամ որ զայն իբրեւ գեղական կը զրկէին մեծ թաղաւորին կամ ցամաքերի բնակչին վրայ գտնուող ուրիշ անձի մը մօտ, եւ այդ ազգաստանը բնաւ վար չի մնար առաջինէն. Այսպիսով ծնողներէ ծնած ըլլալով, բնական է որ ամէն բանի մէջ առաջին ըլլաս եւ նախ բոլոր տեսանելի մասերուն, ամբողջ արտաքին տեսքովդ, սիրելի՛ գնահակ Յլաւքոսի, ինձի կը թուի թէ դուն քու նախահայրերէդ եւ ոչ մէկուն ամօթ չես բերեր:»

«Արքարեւ. կ'աւելցնէ ուրիշ տեղ մը Սոկրատ, ինձի հիմնալի կ'երեւար ան հասակովն ու գեղեցկութեամբ, մեզի՛ հաստի մարդոցս՝ այդպէս երեւալը շատ գարմանալի չէ. բայց նեկեղցոր որ տղոց մէջ ալ, ոչ մէկը ուրիշ տեղ չէր նայեր, ոչ իսկ ամենէն փոքրիկներն... եւ ամենքն ալ զմայլած անոր կը նայէին՝ ինչպէս աստուածի մը արձանին» Եւ Քերեփոն, զովեստը կրկնապատկելով. «Անոր գէմքը շատ գեղեցիկ է, այնպէս չէ՞, Սոկրատ. Արք, եթէ հանուի, մարմինը այնքան գեղեցիկ է որ ալ զէմքը ոչինչ պիտի թուի:»

Այս պղծիկ տեսարանին մէջ, որ մեզ իր թուականէն շատ աւելի հին ասաններու մէջ — մերկ մարմնոյ մինչեւ ամենէն աղւոր օրերը — կը փոխադրէ, ամէն բան նշանակալիք է. եւ թանկալիքն Այնտեղի կը տեսնուի արևմտին աւանդութիւնը, գաղափարալուծեան ազդեցութիւնը, գեղեցիկն ժողովրդական ու տիեզերական ճաշակը, բոլոր ազգերները կատարեալ արձանագործութեան, Բաշմաթիւ գրութիւններ մեզ կը հաստատեն միեւնոյն տպաւորութեան մէջ, Հոմերոս Աքիլլէան ու Նիքոսը յիշած էր իբրեւ Տրոյայի գէմ գումարուած Յոյներուն մէջէն գեղեցկագոյնները. Հերոդոտոս կ'անուանէ Սպարտացի կալիքիարքան իբրեւ Մարդոնիոսի գէմ գինուած Յոյներուն ամենէն գեղեցիկը, Բուրդ գիլգասոնները, բոլոր մեծ հանգիստ թիւնները, գեղեցկութեան

մրցումը մը ատիժ կ'ընծայէին : Աթէսքի ամենէն գեղեցիկ ծերունիները կ'ընտրուէին՝ ձիթենիի

ՊՈՍԻԴՈՆ (Միլոյի մէջ գտնուած) .

ները կը մրցէին իրարու հետ , եւ որոնք ինը դարէ ի վեր կը կատարուէին : Պարսիկ մը , Գսերքսէսին ազգական եւ անոր բանակին ամենաբարձր հասակն ունեցող մարդը , Աքանթի մէջ մեռած ըլլալով , տեղւոյն ճակիչները անոր ի պատիւ պատարագ մատուցին ինչպէս հե-

տատրը : Հառա-
թինական տա-
նին տանելու
համար , ամենէն
գեղեցիկ մար-
դիկը՝ Նիլոս մէջ
ընծաներ տանե-
լու համար աս-
տուածուհւոյն :
Սպարտա , գիմ-
նոպետիաներու
մէջ , այն դօրա-
պետներն ու մե-
ծանուն մարդի-
կը որ բաւական
բարձր հասակ եւ
արտաքին տես-
քի ազնուութիւն
չունէին , պա-
րախմբական տո-
ղանցութեան ց
մէջ յետին կար-
գը կը զրուէին :
Լակեդեմոնացիք
Թէոփրաստի բ-
սելուն նայելով ,
իրենց Արքիգա-
մոս Թագաւորը
տաւաճանքի դա-
տապարտեցին ,
որովհետեւ կար-
ճահասակ կ'նոջ
մը հետ ամուս-
նացած էր , ա-
ռարկելով թէ
ան իրենց ար-
քայիկներ պիտի
տար եւ ոչ թէ
արքաներ : Պաւ-
սանիաս Արկա-
դիոյ մէջ հան-
դիսատես եղաւ
գեղեցկութեան
մրցումներու ,
որոնց մէջ կի-

բոս մը, Եղեռնացիք փոքրիկ մեհեան մը կառուցած էին զերեզմանին վրայ Փիլիպպոս անուհով կրօնոտնացիք մը որ, Ուրմազեան խաղերուն մէջ յաղթական, իրենց մօտ ապաստանած էր, եւ ամենէն զեղեցիկ Յոյնն էր իր ժամանակին, ու Հերոդոտոսի օրով զեռ անոր պատարագ կը մատուցանէին: — Այսպէս էր այն զգացումը զոր դաստիարակութիւնը սնուցած էր եւ որ, իր կարգին անոր վրայ ճիշդ գործելով, անոր իբրեւ նպատակ ցոյց կուտար զեղեցկութեան կառուութիւնը: Անշուշտ, ցեղը զեղեցիկ էր, բայց ան սխտեմտով զեղեցկացած էր. կամբ՝ բնութիւնը կատարելագործած էր, եւ արձանագործութիւնը պիտի լրացնէր ինչ որ բնութիւնը, նոյն իսկ մշակուած, կէս ձգած էր:

Այսպէս, երկու դարու միջոցին, տեսանք մարդկային մարմինը ձեւակերպող երկու հաստատութեանց, պարարեւանային ու մարմնամարդութեան, ծնիլը, զարգանալը, բովանդակ յունական աշխարհին շուրջը տարածուելը, պատկերազմին գործիքը, կրօնքին զարդարանքը, ժամանակագրութեան թուականը հայթայթելը, մարմնական կատարելութիւնն իբրեւ մարդկային կեանքին նպատակակէտ մատնանիլ ընելը եւ կատարեալ մարմնոյն հիացումը մինչեւ մղուութիւն յառաջ տանիլը: Յամբօրէն, աստիճանաբար եւ քիչ մը հեռուէն, այն արուեստը որ մետաղէ, փայտէ, փղոսկրէ կամ մարմարէ արձանը կը յօրինէ, կ'ընկերանայ դաստիարակութեան որ կենդանի արձանը կը յօրինէ: Միեւնոյն քաջով չ'ընթանար. թէեւ ժամանակակից, այդ երկու դարուն միջոցին՝ ան ստորագաս ու պարզ ընդօրինակող մը կը մնայ: Նախ ճշմարտութեան վրայ մտածած են, նմանողութեան վրայ մտածելէ առաջ, նախ ճշմարիտ մարմնով զբաղած են՝ կերպարանեալ մարմնով մը զբաղելէ առաջ. պարսխումը մը կազմելու հոգ տարած են՝ պարսխումը մը քանդակելէ առաջ, Միշտ Փիղիքական կամ Բարոյական բնատիպարը կը կանխէ այն վարժը որ զինքը կը ներկայացնէ. բայց քիչ ժամանակով կը կանխէ զայն, պէտքէ որ այն վայրկեանին ուր գործը կը յօրինուի, ան ղեռ ներկայ գտնուի յիշողութեանը մէջ: Արուեստը ներշնչանք ու խոշորացած արձագանք մըն է, իր բոլոր յատկութիւնն ու լրութիւնը կը ստանայ ճիշդ այն վայրկեանէն երբ կը տկարանայ այն կեանքը որուն արձագանքն է ինքը: — Այսպէս է եղած յունական արձանագործութիւնը. ան իր արքունիքին կը հասնի ճիշդ այն վայրկեանին երբ քնարական չըջանը կ'աւարտի, այն յիստի տար ինքեւ միջոցին որոնք Սալամինայի պատերազմին կը յաղորդեն, երբ, արձակուել, տոմարով եւ իմաստասիրութեան առաջին հետախուզութիւններովը, մտանքը նոր զարգացում մը կը սկսի: Արուեստը ճշգրիտ նմանողութեան յանկարծ զեղեցիկ հնարումին կ'անցնի: Արիստոկէս, Եղեռնեան արձանագործները, Ունատաս, Քանաթոս, Ռեգինացի Պիւթագորաս, Քալամիս, Աղեւազաս, շատ մօտէն կ'ընդօրինակեն իրական մարմինը, ինչպէս Վերոքիս. Բուլալոս, Կիբլանտալոս, Ֆրա Ֆիլիքոս եւ նոյն իսկ Բերուէրինոս. բայց, իրենց աշակերտներուն, Միլոնի, Պոլիկլետի, Փրոքիսպի՝ ձեւքին մէջ, տեսլական ձեւը երեւան կուգայ, ինչպէս Վինչի, Միքել-Անճելոյի եւ Ռաֆայելի ձեւքին մէջ:

ԻԲԲՈՒԹ ԹԷՆ

Կ Ո Ի Է Ն Տ Ը Լ Ի Ն

Ա

Մուսթ տեղ, սիրական,
 Ի՛նչ անոյժ է սիրել՝ մութ տեղ.
 Քու աչուընեղը, պայծառ եւ. ահադ,
 Կուռքի մը հայեալքներուն պէս կը յողան.
 Եւ մեր սըրտերը կը պաղպաղեն:
 Հեծեծաւոր մըրմունջներով կը հընչեն—
 Մովի ունայն արանց նըման:

Ահա առջիկ՝ գետինն եմ եւ

Ու կ'ըսեմ՝

Ա՛ռ հողիս, ո՛վ սիրական,

Կուէնտըրին, ա՛ռ հողիս:

Ազօտ զանգակ մը կ'ողբայ

Ամպերէն հեռու, աշխարհէ հեռու՝

Միայնութեան մէջ առանձին.

Եւ դու կը խօսես,

Կը փայփայես զիս,

Անպատու ըբփոփանքով կը փայփայես: